

Левківський М.В. Відповідальність школярів у гуманістичному вимірі / М.В. Левківський // Духовна культура особистості в контексті розвитку громадянського суспільства: Науково-методичний збірник / За ред. М.М. Заброцького, І.І. Якухно. – Житомир-Київ: ЖОІППО, 2005. – С. 92-95.

Михайло Васильович Левківський,
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ШКОЛЯРІВ У ГУМАНІСТИЧНОМУ ВИМІРІ

У сучасному соціокультурному просторі української держави гостро постає проблема відповідальності особистості щодо виконання індивідами соціальних ролей (виробничих, комерційних, побутових, політичних, науково-освітніх, культурологічних та ін.). Від того, наскільки віддзеркалюють індивіди персональну відповідальність залежить подальший поступальний розвиток нашої країни у висхідному прогресивному напрямі. Природно, що підвалини такої відповідальності утверджуються та зміцнюються, особливо у підлітковому і старшому шкільному віці, що і зумовлює актуальність подальшого аналізу. Метою даного дослідження є виявлення внутрішньої структури відповідальності школяра як особистісного інтегрального надбання та короткі обриси напрямів його формування.

Загалом, відповідальність школярів ми розуміємо як генералізуючу особистісну якість, котра дозволяє учневі добровільно і свідомо брати на себе навчальні, суспільні зобов'язання, передбачати наслідки власних дій і дотримуватися їх виконання. Природно, що у такий спосіб розвивається здатність не до ретроспективи, а до перспективи, коли учень, плануючи навчальні і громадські дії, починає усвідомлювати наслідки недалекого майбутнього. Тобто йдеться про формування самозобов'язань старшокласника та інтернальності його самоконтролю.

У структурі відповідальності школярів ми виділяємо орієнтаційно-ціннісний, мотиваційний, когнітивний, практичний і особистісний компоненти. Суттєво, що у реальному педагогічному процесі ці компоненти формуються цілісно у чіткій системі виховної діяльності. Проте, у педагогічній практиці існує суперечність між потребою у розвитку зазначеної якості і відсутністю чіткої системи виховної діяльності. Причини такого губляться у матеріальних чинниках та ще неповністю утвердженої системи виховних технологій, зорієнтованих не лише на вікову категорію школярів, а й на конкретну особистість. Відомо, що є свої особливості у формуванні відповідальності щодо дітей, підлітків та шкільного юнацтва.

За нашими даними, відповідальність у молодшому шкільному віці виявляється як почуття обов'язку. Часто-густо діти не можуть виявити внутрішніх детермінант відповідальності. Очевидно, формування почуття обов'язку варто розпочинати двома шляхами. У навчальній діяльності та під час позакласного читання дітям цілеспрямовано пропонують знайомство з яскравими постатями (героями), які здатні доводити справу до логічного завершення, виявляючи при цьому наполегливість, гуманність, совістливість. Крім того, у позаурочний час діти включаються у різноманітні ігри, посилену корисну діяльність, котрі зміцнюють почуття індивідуального виконання доручення. Все ж, на даному етапі діти не в змозі виявляти у повній мірі відповідальність, тому доречно мали б бути різноманітні тренінги, проєктивні методики, психомалюнки та інше.

Кризовий період підлітка дозволяє у певній мірі виявляти індивідуальну відповідальність, оскільки, за Ж. Піаже, хлопчики і дівчатка чітко встановлюють зв'язок між власними діями і їх наслідками. Очевидно, визначальним у цьому зв'язку є доручення підлітків у родині і школі. За нашими даними, чіткіше виявляється

Індивідуальна відповідальність у сільських підлітків, оскільки значна частина з них має конкретну справу у родині.

Не вдаючись до детального аналізу, все ж зазначимо, що гуманітарний зміст навчання учнів у ці роки зміцнює розвиток таких складників відповідальності як пунктуальність, доброзичливість, працьовитість, альтруїзм. Проте, у реальній виховній практиці чітко виявляється протиріччя між потребою гуманістичної спрямованості поведінки підлітків і прагматичним (а іноді й деструктивним) її віддзеркаленням у навчанні і житті.

Розв'язанню зазначеного протиріччя покликані позаурочні види діяльності, включення підлітків у систему гурткової роботи, відвідання позашкільних установ. Досвід роботи окремих шкіл (Сахнівська, Черкаська обл.; Кропивницька, Кіровоградська обл.; Український гуманітарний коледж ім. В. Сухомлинського) дозволяє виділити саме ті види діяльності, котрі сприяють утвердженню працьовитості, допитливості, потребі у самоствердженні підлітків. Серед них - широка система дослідництва, суспільно-корисна діяльність, включення у волонтерські гуртки. Наші спостереження переконують, що саме систематичне включення підлітків до зазначених видів діяльності зміцнює їх здатність до планування та самоконтролю. Проте, така діяльність мала б поєднуватися із сучасними технологіями пізнання себе як особистості (автотренінг та ін.). У такий спосіб оцінка та самооцінка школярів має тенденцію до адекватності, що й забезпечує виявлення основних атрибутів їх відповідальності.

На етапі старшого шкільного віку в юнаків виникає гостра потреба у самоствердженні і професійному самовизначенні. Саме це об'єктивно мало б сприяти зміцненню персональної відповідальності юнацтва. Проте, за нашими даними, існує гетерогенність (велика полярність) між виявленням відповідальності старшокласників елітних освітніх установ і масових середніх шкіл. Учні перших, образно кажучи, знають, чого вони хочуть (у них - усвідомлені професійні наміри), а в інших - не можуть визначитися. Ця справа ускладнюється реаліями нашого життя (відсутність можливості включитися у суспільно-корисну трудову діяльність у містах, комерціалізації частини позашкільних установ, клубів та ін.).

Проте, зміцненню усвідомлення відповідальності старшокласників покликані гуманітарні дисципліни ("Людина і світ", література, історія та ін.). Все ж позаурочна діяльність у цьому напрямку мала б сприяти юнакам і дівчатам виявленню (рефлексії) власних потенцій і негараздів. Досвід елітних закладів м. Житомира (педагогічний, технологічний ліцеї, гуманітарна гімназія) засвідчує про необхідність знайомства старшокласників з психологією. У такий спосіб оцінка і самооцінка юнаків тяжіє до адекватної. Природно, що таке вивчення поєднується з їх діяльністю у клубах за інтересами, волонтерською діяльністю, різноманітними психолого-педагогічними тренінгами. Виявляється пряма залежність: чим активніше включаються юнаки і дівчата у навчальну, позаурочну, волонтерську, різносторонню діяльність, тим повніше виявляється їхня персональна відповідальність за наслідки власних дій.

Загалом у старшому шкільному віці, у зв'язку з реформуванням освіти, позитивною виявиться тенденція утвердження відповідальності юнацтва у зв'язку з профільним навчанням, оскільки професійні наміри учнів будуть ґрунтовнішими і більш осмисленими, що, у свою чергу, зміцнюватиме їхню відповідальність. Проте, це потребує подальших потверджень. Отже, в результаті достатньої сформованості, відповідальність, завдяки рефлексії, присвоюється особистістю старшокласника, стаючи, тим самим, визначальним атрибутом її самоствердження та самореалізації у подальшому житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кремень В.Г. та ін. Україна: альтернатива поступу: критика історичного досвіду. - К.: АКС - ІЖКАІМЕ, 1996. - 793 с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. - К.: ІЗМН, 1998. - 336с.
3. Васянович Г.П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методичний аспект). – Львів, 2000. – 163 с.